

1965, tür.yer.; H. Jansky, "Osmanen Herrschaft in Südosteuropa von 1648-1789", *Handbuch der Europäischen Geschichte* (ed. Theodor Schieder), Stuttgart 1968, IV, 753-776; H. Ross, "Polen von 1668 bis 1795", a.e., IV, 690-752; a.m.f., "Der Adel der polnischen Republik im Vorrevolutionären Europa", *Der Adel vor der Revolution* (ed. R. Vierhaus), Göttingen 1971, s. 41-76; Kemal Beydilli, *Die polnischen Königswahlen und Interregnum von 1572 und 1576 im Lichte osmanischer Archivalien: Ein Beitrag zur Geschichte der osmanischen Machtpolitik*, München 1975, tür.yer.; a.m.f., *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı: Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki*, İstanbul 1984; *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler* (haz. Nigâr Anafarta), İstanbul 1979; Bekir Sıtkı Baykal, "Tarih Boyunca Osmanlı-Polonya İlişkileri", *Ord.Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan*, Ankara 1985, s. 247-255; a.m.f., "Lehistan'ın İlk Taksimi ve Osmanlı Devleti'nin Bu İşle Alakası", *Tarih Araştırmaları, DTCF Yıllık Araştırmalar Dergisi*, Ankara 1940, s. 145-156; O. Pritsak, "İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648)" (trc. Kemal Beydilli), *İlmî Araştırmalar*, sy. 7, İstanbul 1999, s. 254-284; *Savaş ve Barış: 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, İstanbul 1999; D. Kotdziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century)*, Leiden 2000, tür.yer.; Mehmet İnaşa, *Ukrayna'da Osmanlılar: Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul 2004; Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar*, İstanbul 2004; Bayram Nazır, *Macar ve Polonyalı Mülteciler Osmanlı'ya Sığınanlar*, İstanbul 2006, tür.yer.; Halime Doğru, *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı IV. Mehmed'in Kamanıçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri*, İstanbul 2006, tür.yer.; Ahmed Refik (Altınay), "Sokullu Mehmed Paşa ve Lehistan İntihâbâtı", *TOEM*, VI/35 (1331), s. 663-686; a.m.f., "Lehistan'da Türk Hakimiyeti", *TTEM*, XIV/4 (1924), s. 227-243; a.m.f., "Lehistan Kralı İstanslavos", *DEFM*, sy. 4-5 (1924-25), s. 200-213; Selahattin Tansel, "Osmanlı-Leh Münasebetleri, 1764-1768", *DTCFD*, IV (1946), s. 69-84; J. Reychman, "XVIII. Yüzyılda Lehistan Uygarlığında Görülen Türk Etkileri", *TTK Belleten*, XXVIII/112 (1964), s. 757-767; a.m.f., "1794 Polonya İsyanı ve Türkiye", a.e., XXXI/121 (1967), s. 85-91; Akdes Nimet Kurat, "Türk Diplomasisi ve Polonya Merkez Arşivindeki Türkçe Vesikalara Ait Lehçe İki Eser", a.e., XXX/119 (1966), s. 439-457; T. Ciecierska-Chalapowa, "Echanges commerciaux entre la Pologne et la Turquie au XVIIIe siècle", *FO*, XIV (1972-73), s. 261-287; S. Kieniewicz, "La Turquie et l'indépendance de la Pologne au XIXe siècle", *TTK Belleten*, XLVII/186 (1983), s. 545-562.

KEMAL BEYDİLLİ

IV. ÜLKEDE İSLÂMİYET ve ŞARKİYAT ARAŞTIRMALARI

Türk ve Tatar dünyasıyla erken dönemlerden itibaren münasebet içine girmiş olan Polonya'da ilk etkilenme sahasının askerî ağırlıklı olması kaçınılmazdır. Türkçe'ye karşı belirli bir ilginin oluşması da erken tarihlerde başladı ve XVI. yüzyılda Türk-Tatar belgelerini tercüme edebilecek

elemanlar yetiştirildi. Mikolay Atabioviç, Selim Ahmedoviç gibi isimler taşıyan bu mütercimlerin bir kısmının Lehli müslüman olduğu anlaşılmaktadır (Kurat, XXX/119 [1966], s. 443). Kral Sobieski başta olmak üzere önde gelen pek çok soylunun bu dile vâkıf olması, büyük sözlükler hazırlanması (Meninski), Türkçe eğitim veren bir dil okulunun açılması, ünlü şarkiyatçıların yetişmesi Osmanlı tarafından karşılığı olmayan bir ilginin örneklemesidir.

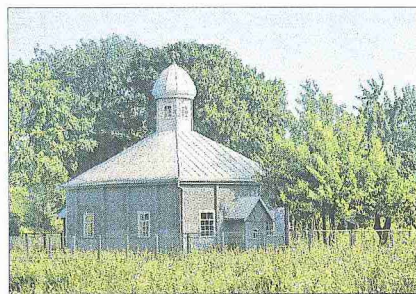
Avrupa'nın herhangi bir ülkesinden çok daha rahat şekilde Türk ve İslâmî vurgunun izlerini Polonya'da göstermiş olması, muhakkak ki bu ülkenin çok eski tarihlerden itibaren İslâmîyet'i tanımış olmasından ve müslümanlarla yakın komşuluk dışında kraliyetin uyrukları olarak da bir arada yaşamak durumunda kalmasından kaynaklanmaktadır. Ülkenin çeşitli bölgelerinde birçok caminin bulunması, Türk mimari unsurlarının yadigarından benimsenmesinde ve meselâ süs olarak minare yapımının (Reychman, XXVIII/112 [1964], s. 760-761) "gâvurluk" diye algılanmamasında etken olduğu açıktır. Bu kültürel birikimi göz önüne almadan Podolya ve Ukrayna bölgesinin 1699 Karlofça Antlaşması ile terki söz konusu olduğunda, Kamanıçe'deki cami minaresinin hilâli alemiyle beraber binanın tekrar kiliseye çevrilmesinden sonra dahi aynen muhafaza edilmesini yalnızca antlaşmaya uymanın zorunluluğundan gelen bir davranış diye yorumlamak herhalde eksik ve mesnetsiz kalır.

Şarkiyat özellikle dil alanındaki eğitimle başlamıştır. XVII. yüzyılda sayıları az da olsa Sâmî dillerine (Ârâmîce, İbrânîce, Arapça) vâkıf âlimler yetişti. Kur'an, Roma'da College Oriental'de Arapça dersleri vermekte olan Fransiskan rahibi Wroclav Dominik Slazak tarafından Latince'ye çevrildi. Ancak bu çeviri Papa VI. Alexander'ın yasak-

laması sebebiyle basılmadı (1883'te neşredilebildi). XVII. yüzyılda kraliyet şansölyesi Piotr Starkowiecki'nin tercümanı tarafından Lehçe'ye tercüme edilmiş ve basılmamış bir Kur'an çevirisinden bahsedilmekle beraber 1721'de Pomeranyalı Michal Boguslaw Rutlich'in Kur'an'ı Lehçe'ye çevirmiş olduğu kesindir; ancak bu eser de basılmadan kalmıştır. XIX. yüzyıl başlarında Vilna'da (Wilno / Vilnius) Arap dili hocalarından Szymon Feliks Zulawskii, Kur'an tercümesi üzerinde çalışmış, Varşovalı şarkiyatçı Wojciech Kazimirski 1840'ta, Polonyalı müslüman Jan Murza Tarak Buczacki (Selim Mirza) 1858'de Kur'an'ı Fransızca'dan tercüme etmiştir. Bu konuda Tatar âlimlerinin katkıları da mevcuttur. Bunların yaptığı çeviriler (bunlara tefsir demekteler, Konopacki, *REI*, XXXVI/1 [1968], s. 128; Ma'ayergi, VII/2 [1986], s. 541, 545), müslüman ahalinin dinle ilgili bilgilensininde ve dinî kimliklerinin muhafazasında önemli rol oynamıştır. Lehistan'da asırlarca oturmuş ve ana dillerini kaybetmiş olanlar için Arap harfleriyle yazılmış Lehçe ve Beyaz Rusça tefsir metinlerinin varlığı da bilinmektedir. 1830'da Vilna'da Jozef Sekowski'nin İslâm akaidi üzerine telif ettiği eser İslâmî bilgilerden yoksun olan dindaşları için hazırlanmıştır.

Polonya-Litvanya topraklarına gelen ilk müslümanlar genelde Moğol, çeşitli Türk kabileleri ve Kafkas (Dağıstan), Volga bölgesi halklarından oluşmaktaydı. Bunlar ortak bir tanımlamayla Tatar olarak bilindiler. 1410'da Polonya Kralı Vladislav ve büyük kardeşi Litvanya Dükü Vitold'un Alman şövalyelerine karşı sürdürdükleri mücadelede yardımcı olmak için geldiklerinden bahsedilmekle beraber ilk Tatar göçmenleri 1392'den itibaren yerleşmeye başladıkları ileri sürülmektedir (Bohdanowicz [1942], s. 163-165). Tuhan, Baranowski, Ahmetoviç, Kricinski, Konopaki gibi isimlerin bu ilk Polonyalı müslümanlardan kalmış olduğu kabul edilmektedir. XVII. yüzyılda Sünnî ağırlıklı ve çoğu Tatar olmak üzere 100.000'den fazla müslüman nüfusun mevcudiyeti tahmin edilmektedir. XVI. yüzyılda Litvanya Büyük Dükalığı Tüm Tatarlar Kadılığı bunların dinî sorumluluğunu üstlenmiştir (1918'den sonra Kremlin Müftülüğü idaresinde) (Sakowicz, XXIII [1997], s. 140). Polonya Tatarları, Leh toplumuna rahatça uyum sağlamış ve genelde dinleri gibi ana dillerini de koruyabilmiştir. Tatar soyluları zamanla Litvanya ve Leh soyluları ile eşit haklara sahip olmuştur. Özellikle 20 Haziran 1568 tarihli kraliyet hükmüyle hak ve imtiyazları garanti altına alınmış-

Bohonik'de XIX. yüzyılda inşa edilen ahşap cami

tır. Bunda, çok çeşitli halklara ve dinlere sahip olan Polonya'da genelde sergilenen liberal uygulamaların etkisi büyük olmakla beraber zamanla katı bir zihniyetin hâkim olduğu dönemler de olmuştur. Jagiellon hânedanının son kralı Szigismund August zamanında (1548-1572) tam bir serbestlik içinde olup cami ve okul açmalarına izin verilen müslümanlar, Sadrazam Rüstem Paşa'nın yol izni belgelerinden de anlaşılacağı üzere hac ziyareti için İstanbul üzerinden Mekke'ye gidip gelebilmekte, Kırım ve Osmanlı tarafından gelen din bilginlerinden istifade edebilmekteydi (Bohdanowicz [1942], s. 167). 1558'de telif edilen *Risâle-i Tatar-ı Leh* adlı eserde İstanbul üzerinden böyle bir hac dönüşü anlatılmaktadır (Antonowicz-Bauer, V/2 [1984], s. 350). Ancak koyu bir Katolik olarak esas memleketi İsveç'te Protestanlar'a karşı savaflara girişip Polonya'yı da zora sokan III. Szigismund Wasa zamanında (1587-1632) Cizvitler'in de etkisiyle müslümanlar sıkıntıya düşmüş, köyleri ve kutsal kitapları imha edilmiş, bunlar Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır (Bohdanowicz [1942], s. 170; Lederer-Takacs, IX/2 [1990], s. 120-121). Bu gelişmelerin Osmanlı Devleti'nin tepkisini çektiği ve bu konuda kralın uyarıldığı bilinmektedir. Sultan III. Murad tarafından Kral Szigismund'a yazılan Kasım 1591 tarihli bir nâme Lehistan'daki müslüman Tatarlar'ı konu almaktaydı. O sıralarda İstanbul'a gelen Leh elçilik heyeti içinde iki müslümana yer verilmiş olması dikkat çekicidir. Bunların bildirdiğine göre Rus sınırları yakınında yer alan Vilna bölgesinde 15.000 müslüman Tatar yaşamaktaydı. Bunlar muhtemelen Toktamış Han zamanında Lehistan-Litvanya'ya yardım için gönderilen askerlerin ahfadi olup zamanla ana dillerini unutmaya ve daha XVI. yüzyıl sonlarında birçoğu artık Lehçe ve Rusça konuşmaya başlamıştı. Heyetteki müslüman elçiler, bunların camileri bulunmadığından şikâyet etmekte ve padişahın kral nezdinde müdahil olmasını dilemekteydiler. Krala yazdığı mektupta III. Murad müslümanların cuma ve bayram namazları için uygun yerlerde cami yapılmasını istemiştir (Abrahamowicz, *Katalog dokumentow Tureckich*, s. 227; Kurat, XXX/119 [1966], s. 452-453). Bu müdahalenin ne gibi bir sonuç verdiği bilinmemekle beraber kralın takip ettiği katı din politikası sebebiyle yerine getirilmediği anlaşılmaktadır. Polonya'daki müslümanlar Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar ilgi kaynağı olmuş, İslâm dünyasını kucaklayan bir siyasetin izlendiği

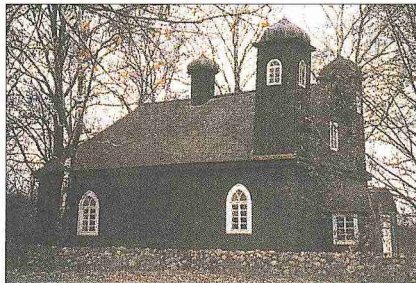
özellikle II. Abdülhamid döneminde oradaki imam ve müftülere maddî yardımlarda bulunulmuştur. 1923'te yeniden ortaya çıkan hür Polonya'da müslümanların merkezi bir komite (Centralny Komitet Tatarow Polski, Litwy, Lithuania, Byelorusii Ukrainy) oluşturarak devlet başkanından Vilna'daki müftülüğün ihyasını, İstanbul'daki halifenin Polonya müslümanlarının en üst makamı olarak tanınmasını, Lehçe, Arapça ve Türkçe eğitim verecek bir medresenin kurulmasını talep etmeleri hatırlanacak olursa (Kopanski, *IS*, XXXI/2 [1992], s. 208) bu ilgilenmenin sonuçsuz kalma-
diğini söylemek mümkün olur.

XVII. yüzyılın yoğun ve çok cepheli savaşları sebebiyle askerlere nakit ödeyemeyen Polonya ücret olarak arazi dağıtmaya başlamıştır. Johann Sobieski idaresindeki Türk savaşlarına katılan Tatar askerlerine kral bu şekilde toprak dağıtmış bulunuyordu. Kruszyaniy ve Bohoniki müslümanlara verilen bu gibi yerler arasındadır. Buna karşılık savaşlarda müslümanların Türk hizmetine geçmesinin örnekleri de eksik olmamaktaydı. Nitekim 1672 seferinde Kamaniçe muhasara edildiğinde pek çok Lehli müslüman Tatar Osmanlı ordusuna katılmıştır. 27 Ekim 1676'da III. Sobieski ile IV. Mehmed arasında yapılan Zuravno Antlaşması'nda Lipka Tatarları'nın Osmanlı topraklarına göç etmesine engel olunmamasıyla ilgili hükümler muhtemelen bu iş birliğinin sonucuna işaret etmektedir (*Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan [Polonya] Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler*, s. 18). Mart 1751'de Özü sınırının korunması için Lehistan'da oturan müslümanlardan 500 kişinin asker olarak yazılma talepleri ve bunu bir dilekçe ile bildirmeleri bu tür ilişkilerin devam ettiğini göstermektedir (*a.g.e.*, s. 29). Büyük Kuzey savaşları (1700-1721) olarak bilinen savaşlarda müslümanlar İsveç ve Saksonya birlik-

lerinin yıkım ve kıymına mâruz kaldılar. Bu dönemde Osmanlı topraklarına kaçış ve ordusunda hizmet alma yaygınlık kazandı. Savaştan sonra çıkan aflardan istifade ile geri dönenler Podolya bölgesinde ikamete devam ettiler (Lederer-Takacs, IX/2 [1990], s. 121). Bölgedeki dengelerin değişmesi, Karlofça'dan (1699) sonraki gelişmeler, parçalanmış ve yok olan Polonya'nın yaşadığı felâket (1795) ve bölgenin Rusya idaresine girmesi müslüman nüfusunun azalmasını hızlandırmıştır. 1772-1795 yılları arasındaki bölünmeler ve devlet olarak yok oluş devrinde bu haksızlıklara Polonyalılar'ın yanında savaşı tepki göstermiş olan müslümanların (Bohdanowicz [1942], s. 171-172; Sakowicz, XXIII [1997], s. 140) oturduğu yerlerin de genelde Rusya'nın eline geçmesi kendilerini Kırım'daki din daşlarıyla benzer bir âkibet içine soktu. Parçalanmış ve istilâ edilen topraklarda Polonyalılar gibi iltica edenler arasında müslümanlar da vardı. Bunların bir kısmı Osmanlı topraklarına göçtü. Polonya'nın 1830 ve 1848'deki isyanları, 1863'te Rusya tarafından tamamen ilhaku göç hareketlerine her seferinde yeni bir güç kazandırdı. Böylece uzun bir süreç içinde müslüman Polonyalılar'ın Avrupa'nın diğer yerlerine ve hatta Amerika'ya göçleri söz konusu oldu. Nitekim New York'un Brooklyn semtinde 1907'de American Mohammedan Society'nin ve bu cemiyet mensuplarına ait olan caminin 500 kadar Polonyalı müslüman muhacir ve Rusya'dan göç etmiş Tatarlar tarafından kurulmuş olması (Kenan, sy. 11 [2004], s. 112) bu tür göçlerin uzak coğrafyalardaki boyutlarını gözler önüne sermektedir.

I. Dünya Savaşı sonunda Rusya, Avusturya-Macaristan ve Alman imparatorluklarının dağılması neticesinde tekrar hayat bulan Polonya'da ayakta durmaya çalışan az sayıdaki müslüman 1939 felâketine kadar geçen bu dönemde toparlanmaya çalıştı. Önemli kültürel ve dinî canlanmanın yaşandığı bu dönemde 1923'te Varşova Müslümanlar Birliği kuruldu, Aralık 1925'te Polonya Müslümanlar Kongresi yapıldı ve Jakub Szynekiewicz ilk müftü olarak seçildi. İki savaş arasında on dokuz (Kopanski, *IS*, XXXI/2 [1992], s. 209) veya yirmi kadar (Sakowicz, XXIII [1997], s. 140) müslüman cemaati bulunan yeni Polonya'da müftülük makamı Vilna'da idi. Bu dönemde sayıları 6000 olarak tahmin edilen müslümanların on yedi camisi bulunuyordu. Müslümanların Polonya ordusu içinde imamları, bayrakta kartalın üzerinde altın hilâlleri yer almaktaydı. 1928'de müslüman dün-

Kruszyaniy Camii – Polonya

yasının da yardımıyla Varşova'da büyük bir cami yapımı projesi, yirmi yıldır yapılan her şeyin ortadan kalkmasına yol açan savaşın patlaması üzerine sonuçsuz kaldı. Varşova'da 1930-1932 ve 1934-1937 yılları arasında *İslâm Dergisi*, Vilna'da 1932-1938 arasında *Tatar Almanacağı* ve 1934-1935 arasında *Tatar Yaşamı* isimli dergiler çıktı. 1939'da Bütün Polonya Müslümanları Kongresi yapıldı ve Polonya'daki dindarların sorunlarına eğilmek üzere Yüksek Müslüman Danışma Konseyi oluşturuldu. Aynı yıl başlayan savaş ve Sovyetler'in Doğu Polonya'yı ilhakı neticesinde müslüman nüfusu % 80 oranlarında Rus idaresinde kalarak bölündü. Savaşa Polonyalılar'ın yanında katılan müslümanlar 1919'da Jozef Pilsudski tarafından kurulan Ulan Alayı'nda olduğu gibi bu defa da XIII. Ulan Alayı'nın 1. Süvari Birliği'nde Vilna'da Almanlar'a karşı savaştı (a.g.e., XXIII [1997], s. 140-141).

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet işgal bölgesinde çok büyük tahribat ve acılar geçirmiş olarak komünist idaresi altında oluşturulan Polonya'da 2000 kadar müslüman ve ahşap iki küçük caminin ayakta kaldığı tahmin edilmektedir. Bu müslüman topluluğu Kruzyniany, Bohoniki, Bialystok, Baltık'ta Gdansk (Danzig), Szczecin ve Varşova'da altı cemaat halinde dağılmış bulunuyordu. Eskiden Vilna'da olan ve artık Sovyet Rusya'da kalan müftülük Bialystok'ta resmen tanındı. Müftü bu altı cemaat tarafından beş yıl için seçilmekteydi. Ancak müslümanların nüfusu çok azaldı. 1985 yılı itibariyle 35 milyonluk Polonya'da Kruzyniany ve Bohoniki'de 1400, Gdansk ve Szczecin'de 200, Varşova'da 100 kişi olmak üzere 1700 (*The Muslim World League Journal*, XIV/1 [1986], s. 39) ve en çok 2200 (*EP* [İng.], VII, 695) olarak verilmekte olup bazı yerlerde (Kopanski, *Impact International*, XIV/15 [1984], s. 8) 6000 şeklinde gösterilmesi herhalde abartılıdır veya 1918-1939 arası nüfusla karıştırılmaktadır. Polonya dışı kaynaklar ise işçi ve öğrenciler gibi çeşitli müslüman grupları da bu nüfusun içine katarak bu rakamı 15.000 ve hatta 22.000 olarak göstermektedir (Szajkowski, s. 91). 1987 senesi itibariyle 37 milyon nüfus içinde müslüman nüfusu 3000 diye verilmektedir. Dünya İslâm Birliği müslümanlara çeşitli yardımlarda bulunmaktadır. 1987'de on kişiyi hacca yollayan, cami restorasyonu ve Arapça eğitimine eğilen örgütün Lehçe'ye tercüme edilmiş 20.000 Kur'an-ı Kerim dağıttığı ileri sürülmektedir. Müslüman toplumun dört mezarlığı mevcut-

tur. Bunlardan ikisi Kruzyniany ve Bohoniki'de, diğer ikisi Varşova'da olup buradaki mezarlığın biri 1939'dan beri kapalıdır (*Afkâr*, II/1 [1985], s. 59, 61). Varşova'daki ilk mezarlık 1893'te açılmıştır (*The Muslim World League Journal*, XIV/1 [1986], s. 39).

Sovyetler'in çökmesinden sonra Polonya'nın 2 Nisan 1997 tarihinde kabul edilen anayasası bütün uyruklarına din ve vicdan hürriyetini garanti eder ve Polonya'yı Katolik kilisesinin fiilî hâkimiyetine rağmen laik bir ülke diye tanıtır. Dolayısıyla devlet din ve inançlar karşısında tarafsızdır. Tatarlar, Karaimler ve Rutenler gibi etnik azınlık diye tanımlanmaktadır. Müslüman cemaati olarak 21 Nisan 1936'dan beri zaten resmen tanınmıştı. Müslümanları en üst derecede temsil eden kuruluş Müslüman Cemaati olup 1936'dan bu yana yasal bir koruma altındadır. Bu statü II. Cumhuriyet zamanında (1918-1939) verildiği için bugün diğer cemaatlere verilen statüler gibi, meselâ vergi muafiyeti veya II. Dünya Savaşı esnasında komünist rejim tarafından müsadere edilen malların iadesi gibi hükümler ihtiva etmez ve 1936 tarihli yasa aynen geçerli sayılır. Buna göre bütün imamlar cuma günü Cumhuriyet'in ve devlet başkanının sağlık ve selâmeti için dua etmek zorundadır. Bu yasanın eskimiş olması düşüncesiyle cemaat, 20 Mart 2004 tarihinde olağan üstü toplanan Polonya Müslümanları Kongresi'nde kabul edilen yeni bir iç tüzüğü uygulamaya koydu. Tüzük 1936 yasası çerçevesinde cemaatin yasal faaliyetlerini düzenlemektedir. 1936 yasası hükümet kararı olduğu halde bu tüzük değişikliğini cemaat devletin din işlerine karışmama ilkesinden ötürü bizzat kendisi yapmıştır. Cemaatler değişikliği hükümete yalnızca bildirmekle yükümlüdür. Tüzüğün ilgili maddesi (1/7) esasen cemaatin bağımsız olduğunu ifade etmektedir. Yazışma ve müftünün konuşma dili Lehçe'dir, ancak mühründe Lehçe yanında Arapça da yer alabilecektir, bazı işaret ve sembollere yer verilebilecektir. Müftü Polonyalılar'dan seçilmektedir. İçişleri Bakanlığı bazı istisnaî durumlarda bu şartı uygulamayabilir. Cemaat aslında 1926'da kurulmuştu. Bu sebeple 3-5 Haziran 2006 tarihinde sekseninci kuruluş yıl dönümü kutlandı. Cumhurbaşkanı müftü ve iki imama devlet ödülü verdi. Kutlamalar Varşova'da başladı, Bialystok'ta devam etti, konferanslar düzenlendi, mezarlıklar ziyaret edildi ve birlikte dua edildi. Bazı müslüman ülkelerinden heyetler katıldı. Cemaatin dışında Müslüman Kardeşler Derneği, Müslüman Dernekler Birliği, Râbita ve Ahmediyye Derneği gibi başka ku-

ruluşlar da vardır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün resmî verilerine göre müslümanların sayısı bugün (2006) 5000 civarındadır. Müslümanların iddiasına göre ise Polonya vatandaşı olan ve yabancı statüsünde yaşayanlar dahil olmak üzere bu rakam 30.000 dolaylarındadır. Polonya'da nüfus sayımlarında dinî eğilimler sorulmadığından verilen rakamlar bu cemaatlerin beyanına dayanır. Buna göre Polonya'daki müslüman cemaatinin altı camisi, beş din görevlisi, 5433 üyesi vardır. 16 Kasım 2006'da müslüman dernekleri ve imamlar konseyi helâl hayvan kesimi ve temini için Sağlık Bakanlığı Veteriner Dairesi ile bir anlaşma yaptı. Polonya müslümanları dinî dayanışmalarını gerektiğinde göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber hakkındaki karikatürleri Polonya'da yayımlayan gazete protesto gösterileriyle tel'in edildi.

Polonya'da şarkiyat alanındaki modern çalışmalar XIX. yüzyılda başlamış, bu dönemde Doğu dilleri ilk defa Vilna Üniversitesi'nde ele alınmıştır. Bu üniversiteye mensup Jozef Sekowski (ö. 1858) Türkçe ve Arapça'yı öğrenerek Polonya tarihine ait Türk tarihçilerinin eserlerinden derleme yapmıştır. Ayrıca Antoni Muchlinski, Ignacy Pietraszewski, Jozef Kowalewski de çeşitli incelemelerde bulunmuştur. 1918'de Polonya'nın bağımsızlığının ardından Doğu dilleri ve özellikle Türkçe'ye karşı ilgi artmıştır. Tadeusz Kowalski ve Ananiasz Zajackowski bu alanda değerli çalışmalarıyla tanınır. Kowalski, Polonya'da Türkoloji'nin kurucusu olarak bilinir. Ayrıca Polonya'da Kıpçak dili, Karaim dili ve eski Türk metinleri üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Türk tarihiyle ilgili olarak Jan Reychman'ın incelemeleri önemlidir.

İlk şarkiyat kürsüsü Arapça, Farsça ve Türkçe öğreten bölümleriyle Cracow'daki Jagellon Üniversitesi'nde açılmış (1919), 1924'te Lwow Üniversitesi'nde Yakındoğu İslâm Tarihi ve Filolojisi Kürsüsü faaliyete geçmiştir. 1931'de Varşova Üniversitesi'nde Şarkiyat Enstitüsü kurulmuştur. 1945'te II. Dünya Savaşı'ndan sonra Varşova'da, Cracow'da ve Wrocław'da (1951'de kapandı) şarkiyat çalışmalarıyla ilgili üç merkez faaliyet göstermiştir. Asya ve Afrika çalışmaları hakkında en büyük merkez Varşova Üniversitesi'ne bağlı Şarkiyat Enstitüsü bünyesinde olup burası on bir bölümden oluşmaktadır. Cracow'daki enstitü ise Türkoloji, İnanoloji, Arap filolojisi, Afrika dilleri ve Hindoloji dallarına ayrılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Z. Abrahamowicz, *Katalog dokumentow Turreckich: Dokumenty do dziejow Polski i Krajow*

osciennych w latach: 1455-1672, Warszawa 1959, s. 227; a.mlf., "Turkology in Poland: Achievements and Some Problems for Future Development", *IJTS*, III/1 (1984-85), s. 123-138; L. Bohdanowicz v.dğr., *Tatarzy Muzulmanie W. Polsce*, Gdansk 1977 (bu eserin tanıtımı için bk. Hasan Avni Yüksel, "Polonya'da Müslüman Tatarlar", *Bilge*, sy. 17, Ankara 1998, s. 63); *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler* (haz. Nigâr Anafarta), İstanbul 1979, s. 18, 29; W. Zajaczkowski, "Polonya'da Türkoloji", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul 15-20 Ekim 1973): Tebliğler*, İstanbul 1979, II, 553-561; a.mlf., "Turkic Studies in Crakow", *Oriental Studies in the Sixty Years of Independent Poland* (ed. W. Tyloch), Warsaw 1983, s. 21-24; A. Czarnecki, "Arabic Studies in Polen", a.e., s. 17-20; E. Tryjarski, "Warsaw Turkology 1918-1978", a.e., s. 25-34; B. Skladanek, "Iranian Studies in Poland", a.e., s. 34-37; B. Szajkowski, "The Muslim Minority in Poland", *Islam in Europe: The Politics of Religion and Community* (ed. S. Vertovec - C. Peach), London-New York 1997, s. 91-100; M. Rynkowski, "Churches and Religious Communities in Poland with Particular Focus on the Situation of Muslim Communities", *State and Religion in Europe. Legal System Religious Education Religious Affairs, 9-10 December 2006*, İstanbul, ts. (İslâm Araştırmaları Merkezi), s. 241-264 (metnin Türkçe tercümesi için bk. s. 519-539); L. Bohdanowicz, "The Muslims in Poland. Their Origin, History and Cultural Life", *JRAS* (1942), s. 163-180; A. Zajaczkowski, "L'orientalisme et les études de philologie turque en Pologne", *TTK Belleter*, XXV/99 (1961), s. 447-453; J. Reyhman, "XVIII. Yüzyılda Lehistan Uygarlığında Görülen Türk Etkileri", a.e., XXVIII/112 (1964), s. 757-767; Akdes Nimet Kurat, "Türk Diplomasisi ve Polonya Merkez Arşivindeki Türkçe Vesikalara Ait Lehçe İki Eser", a.e., XXX/119 (1966), s. 439-457; M. Konopacki, "Les musulmans en Pologne", *REI*, XXXVI/1 (1968), s. 115-130; a.mlf., "Polonya'da Kur'an-ı Kerim Tercüme Tarihi. Bibliyografya ile Birlikte" (trc. İhsan Süreyya Sırma), *İİFD*, sy. 3 (1979), s. 411-417; L. Antonowicz-Bauer, "The Tatars in Poland", *JIMMA*, V/2 (1984), s. 345-359; Bogdan Atallah Kopanski, "The Unknow Muslims of Poland", *Impact International*, XIV/15, London 1984, s. 8-9 (Türkçe'si kaynak gösterilmeksizin 17 Haziran 1987'de *Zaman* gazetesinde yayımlanmıştır); a.mlf., "Muslims in Poland (1918-1939): A Review of the Polish Muslim Historiography", *IS*, XXXI/2 (1992), s. 203-211; "Poland", *Afkâr*, II/1, London 1985, s. 59-61; "Muslim in Poland", *The Muslim World League Journal*, XIV/1, Makkah 1986, s. 39-41; Hassan Ma'ayergi, "History of Translations of the Meanings of the Holy Qur'an into the Polish Language", *JIMMA*, VII/2 (1986), s. 538-546; G. Lederer - I. Takacs, "Among the Muslims of Poland", *CAS*, IX/2 (1990), s. 119-131; E. Sakowicz, "Islam and Christian-Muslim Relations in Poland", *Islamochristiana*, XXIII, Roma 1997, s. 139-181; Seyfi Kenan, "Amerika'da Müslüman Cemiyetlerin Doğuşu: New Yorklu Müslümanların Dinî-Sivil ve Eğitsel Kuruluşları Süreci", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 11, İstanbul 2004, s. 105-130; Agata S. Nalborczyk, "Islam in Poland: The Past and the Present", *Islamochristiana*, XXXII, Roma 2006, s. 225-238; A. Popovic, "Muslimün", *EP* (İng.), VII, 695.

KEMAL BEYDİLLİ

POMAKLAR

Bulgaristan, Batı Trakya ve Doğu Makedonya'da yaşayan müslüman topluluk.

Büyük gruplar halinde, Meriç düzlüklerini Ege kıyılarında ayıran yüksek yaylalar ve ovalarla örtülü Arda, Karasu (Mesta) nehirlerinin geçtiği yeşil vadili Rodoplar ile Pirin ve Vardar Makedonyası bölgelerinde yaşarlar. Ayrıca Bulgaristan'ın kuzeyinde Lofça, Plevne, Teteven, Selvi (Sevlievo), Rahova'da; Orta Bulgaristan'da Filibe ve eski Selânik, Manastır, Kosova ile İşkodra vilâyetlerine dağılmış halde küçük gruplar da mevcuttur. Makedonya'da ise Nevrekop, Çeç, Razlık, Piyanets, Tikveş, Moglena, Koreşca, Kiçeviya, Drimkol, Golo Birdo, Gorna Reka ve Gora gibi bölgelerde bulunmaktadır. Nüfusları konusunda kaynaklarda çelişkili bilgiler yer alır. Çek asıllı Bulgar bilgini K. Jireček'in 1874 yılına ait verdiği istatistik bilgilerinden Lofça, Plevne yöresinde 100.000, bütün Rodoplar'da ve Selânik'ten Vardar boyunca Moglena, Prespa ve Yukarı Dibre'ye kadar uzanan yerlerde 500.000 Pomak nüfusunun bulunduğu anlaşılır. 1880 yılına ait diğer bir istatistikte Pomaklar'ın sayısı 400.000 olarak gösterilir. Balkan savaşları arifesinde Edirne'de 115.000, Selânik'te 98.590, Manastır'da 23.900, Kosova'da 13.680, İşkodra'da 40.000 Pomak nüfusunun bulunduğu işaret edilir. Resmî olmayan bir kaynağa göre 1931 yılında Bulgaristan sınırları içinde 200.000'den fazla, bu sınırlar dışında Makedonya'nın ve Batı Trakya'nın dağlık bölgelerinde 200.000 Pomak nüfusunun yaşadığı belirtilir. Son yıllarda sadece Bulgaristan sınırları dahilinde 250.000'den fazla Pomak nüfusunun mevcut olduğu, 1990 yılı sonunda ise yerel yetkililerin verdikleri rakamlara göre bu nüfusun 268.971'e ulaştığı anlaşılmaktadır. Diğer Balkan ülkelerinde de (Yunanistan'da Batı Trakya'da 70.000, Makedonya'da 40.000, Arnavutluk'ta 80.000 dolayında) bu kadar daha Pomak nüfusunun bulunduğu tahmin edilmektedir.

Pomak kelimesine Osmanlı kaynaklarında XIX. yüzyıldan itibaren rastlanır. Pomaklar'ın menşei konusunda çoğu siyasi temelli değişik görüşler ve tartışmalar vardır. Konuştıkları Slavca ağırlıklı dilden hareketle bunların Türk kökenli olmadıkları, İslâmlaşmış Sırp, Bulgar, hatta Rum oldukları iddia edilmiştir. Bununla birlikte tarihî belgeler, Pomaklar'ın XI. yüzyılda Orta Asya ve Kafkaslar'dan batı göçleri yo-

luyla Balkanlar'a akın eden Kuman Türkleri'nin bakyeleri olduğu tezini kuvvetlendirir. Kuman Türkleri'nin daha XI. yüzyılda Balkanlar'a geldikleri, Pirin ve Vardar Makedonyasıyla Rodoplar'a yerleştikleri bilinmektedir. Balkanlar'da Slav akınlarıyla karşılaşan Kuman Türkleri bazı bölgelerde bunlarla karışarak büyük ölçüde ana dillerini kaybetmişler (Hasluck, s. 36), ancak eski örf, âdet ve geleneklerini sürdürmüşlerdir. XI-XIV. yüzyıllarda güneyden müslüman Türkler'in Balkanlar'a gelişiyle Kumanlar'ın çoğu eski dinlerini terk ederek İslâmiyet'e geçmiştir.

Bu toplulukların İslâmlaşma süreci Osmanlılar'ın Balkanlar'ı fethinden önce başlamış olmalıdır. Osmanlı Türkleri'nin, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Rodoplar'a fütühat hareketlerine giriştiklerinde bölgeye asırlar önce yerleşmiş olan Kuman Türkleri'ni müslüman olarak bulmuş olmaları ihtimali büyüktür. Bundan dolayı bazı kaynaklarda Osmanlılar'a bu topraklarda keşif ve öncü hizmeti verdiklerinden Slavlar'ın kendilerine "pomagaç" (yardımcı) adını verdikleri, zamanla bu sözcüğün Pomak şekline alak bölgedeki Kuman Türkleri'nin torunlarını nitelediği üzerinde durulur (Zahariev, s. 66). Öte yandan Osmanlı hâkimiyeti altında Balkanlar'da konar göçer yörük topluluklarının özel bir askerî teşkilât bünyesi içine alınması ve tıpkı Anadolu'da olduğu gibi bunların yardımcılarına "yamak" denmesinden hareketle pomak kelimesinin anlam itibarıyla yamaka benzeşmesinden yola çıkılarak kelimenin aslının Türkçe yamaktan gelebileceği hususu da dikkate alınabilir.

Pomaklar'la ilgili en çok istismar edilen konu dilleridir. Konuşulan dilin içinde yüksek oranda Slav kökenli kelimelerin bulunması Pomaklar'ın Türk olmadıkları yönündeki tezin temelini teşkil etmiştir. Ancak Pomaklar'ın konuştuğu dilin % 30'unu Ukrayna Slavcası, % 25'ini Kuman-Kıpçakça, % 20'sini Oğuz Türkçesi, % 15'ini Nogayca, % 10'unu Arapça kelimelerin oluşturduğu tesbit edilmiştir (Ahmet Cevdet, s. 190-191). Ukrayna Slavcası'nın % 30 nisbetinde bulunmasının başlıca sebebi Kuman Türkleri'nin X ve XI. yüzyıllarda Ukrayna, Lehistan ile Besarabya yörelerinde Slavlar'la olan temaslarında ve 150-200 yıl devamlı olarak Slav-Rus topraklarında konar göçer bir hayat sürdürmelerinde aranabilir (Laszlo Rasonyi, s. 141). Ayrıca XI-XIV. yüzyıllarda Balkanlar'da Slavlar'ın akınlarına mâruz kalan Türk boylarının büyük ölçüde dillerini kaybettikleri bilinmektedir. Bu sebeple Pomak lehçesinde Slavca keli-